

© **Нерубаська А.О.**

3. Бехманн, Г. Современное общество: общество риска, информационное общество, общество знаний / Г. Бехманн; пер с нем. А. Ю. Антоновского, Г. В. Гороховой, Д. В. Ефременко, В. В. Каганчук, С. В. Месяц. - М.: Логос, 2010. - 248 с.
4. Домозетов Х. Компьютеризация и проблемы здоровья, свободы и развития личности // Философская и социологическая мысль. 2000. № 4.
5. Маслоу А. Г. Мотивация и личность: Пер. с англ. – СПб.: Евразия, 2001. – 478 с.
6. ГойзінгаЙохан. Природа і значення гри як культурного феномена // Філософська і соціологічна думка. – 1994. - № 5 – 6. – С. 221 – 247.
7. Арестова О.Н., Бабанин Л.Н., Войскунский А.Е. Коммуникация в компьютерных сетях: психологические детерминанты и последствия // Вестник МГУ, 1996. - Серия ХІУ. Психология. - № 4. – С. 14-20.

Нерубаська А.О., кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії та історії України, ОНАЗ ім. О.С.Попова

УДК: 168.5

ФІЛОСОФСЬКА КРИТИКА ТА ЇЇ СИСТЕМНА ЕКСПЛІКАЦІЯ

У роботі аналізується філософська критика як теоретична форма пізнання. Проведена класифікація видів критики на трьох рівнях теоретичної системи: субстратному, структурному та концептуальному. В запропонованому дослідженні використовується системно-параметричний метод, розроблений проф. А.І. Уйомовим.

Ключові слова: критика, система, концепт, структура, субстрат

ФИЛОСОФСКАЯ КРИТИКА И ЕЕ СИСТЕМНАЯ ЭКСПЛИКАЦИЯ

В работе анализируется философская критика как теоретическая форма познания. Проводится классификация видов критики на трех уровнях теоретической системы: субстратном, структурном и концептуальном. В предлагаемом исследовании используется системно-параметрический метод, разработанный А.И. Уёмовым.

Ключевые слова: критика, система, концепт, структура, субстрат.

PHILOSOPHICAL CRITICS AND SYSTEM EXPLICATION.

Philosophy critics as a theoretical form of cognition is being analyzed in the work. The types of critics are divided into three layers of the theoretical system: substrate, structural and conceptual. In the research given the systematical and parametrical method created by A.I. Uyemov is used.

Key words: critics, system, substrate, structural, conceptual.

Проблема аналізу філософської критики як об'єкту логіко-методологічного дослідження в межах науково-філософських систем є актуальною на кожному новому етапі розвитку. Потреба в системному аналізі філософської критики зумовлена низкою причин, однією з яких є дослідження проблемного поля пізнання та перетворення дійсності, що в свою чергу має глибокий соціальний сенс.

Зацікавленість змістом філософської критики можна відмітити як у вітчизняній, так і західній філософії 20 століття. Проблема сутності філософської критики, як процесу соціального заперечення присвячені праці П.В.Алексєєва, І.С.Нарського, З.Н.Багірова та ін. В кінці 20-го століття видано ряд праць з проблеми логіко-гносеологічного обґрунтування філософської критики О.П.Пунченка. О.П.Пунченком було запропоновано типологізацію критики як необхідної умови пізнання сутності критичної функції філософії, класифікацію типів критики та їх взаємний зв'язок, було проаналізовано практичний потенціал та цінність конструктивної філософської критики і т. п.

У західній філософії 20 століття відомо концепції представників раціоналізму – Б.Рассела, К.Поппера, И.Лакагоса, Т.Куна, П.Фейєрабенда, Т.Адорно, Е.Фромма та ін. Однак, критика в їхніх роботах мала трохи інший зміст: не розглядався як такий феномен критики, її логіко-гносеологічний зміст. Критика була спрямована на перетворення теорій.

Сучасні філософи створюють розгорнуту концепцію філософської критики як самостійної гносеологічної реалії, «якісно відмінної від інших форм предметного і нормативного знання... Дослідження її структури є актуальним і в практичному плані – у контексті конкретно-наукової пізнавальної діяльності, періодично створюючої необхідність філософсько-методологічного осмислення створених в ній уявлень про особливості системної організації пізнавальних освоєваних об'єктів і ступеня адекватності використаних форм і методів» [8, С.5]. Це принципово новий підхід, на котрий ми будемо спиратися. Однак, на наш погляд, можна структурувати критику на основі, не тільки діалектико-матеріалістичної методології, але й системно-параметричного методу, що раніше не робилось іншими дослідниками, не дивлячись на те, що питання про роль і місце критики у системі наукового пізнання залунало. Це дозволяє нам проаналізувати й уточнити яка є роль критики в механізмах змін теоретичних систем наукового і філософського знання. Тому метою нашого дослідження є системно-параметричний аналіз та системна класифікація видів критики з використанням системного методу, розробленого А.І.Уйомовим та його школою.

Розглянемо подвійне визначення системи, яке запропонував А.І.Уйомов: «Будь-який об'єкт є системою за визначенням, якщо в цьому об'єкті реалізується якесь відношення, що має певну (визначену) властивість»; 2. «будь-який об'єкт є системою, в котрій якісь властивості, знаходяться в деякому заздалегідь заданому відношенні» [11], [12].

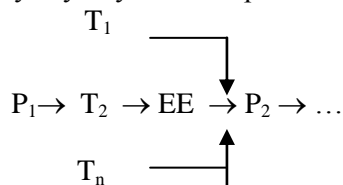
Заздалегідь фіксована, певна (визначена) властивість називається *атрибутивним концептом* системи. Відношення, що має цю властивість, тобто те, яке задовольняє їй, називається *реляційною структурою*. Сам об'єкт, на якому реалізується структура, буде названо *субстратом* системи [12, С.37]. Структура, субстрат і концепт системи - це дескриптори системи.

Концепт системи може бути атрибутивним, як представлено вище, або реляційним, в залежності від типу системного опису. Тип опису системи залежить від наданого А.І.Уйомовим [11, С.62] визначення поняття системи. Атрибутивний концепт – це певна (визначена) властивість, котрій повинно задовольняти відношення в системі. Реляційний концепт – це довільне відношення, що задовольняє властивостям, притаманним предмету, котрий визначається як система.

Атрибутивній структурі задовольняє реляційний концепт. Носій або реляційної, або атрибутивної структури називається субстратом системи. Субстрат, структура і концепт системи – це дескриптори першого роду. Системні властивості, або параметри – це дескриптори другого роду, за А.І.Уйомовим. Існують атрибутивні та реляційні системні параметри [11].

Знаючи основні положення системного аналізу, звернімося до історії розвитку концепцій критичних раціоналістів для того, щоб визначити який саме системний рівень займала критика в їх теоретичних системах.

Філософську концепцію розвитку наукового знання розробляв лідер критичного раціоналізму К.Поппер [6], [7], [15]. Достойність його концепції у тому, що наукові знання, за К. Поппером, постійно змінюються, відбувається їх збільшення, а відтак, хотілося б думати, прогрес. Схема розвитку науки у К.Поппера має такий вигляд:

P_1 – початкова проблема; $T_1 \dots T_n$ - теорії, запропоновані для вирішення P_1 ; EE – перевірка, фальсифікація й ліквідування висунутих теорій; P_2 - нова більш глибока та складна проблема, яку залишили нам усунуті теорії. Такого роду прогрес, за Поппером, представляється як такий, в котрому відображається зростання глибини та складності проблем, що вирішуються.

К.Поппер запропонував ідею, в якій двигуном процесу розвитку є наукова критика й емпіричне спростування гіпотез, а це важливий механізм розвитку науки. Критика дійсно є потужним стимулом, котрий може приводити до перебудови всієї системної моделі розвитку. За Поппером:

“ніщо не вільне і не повинно вважатися вільним від критики – навіть основний принцип критичного методу...” [6, С.392]. Вітчизняні дослідники філософської критики відмічають, що заперечення К.Поппера в галузі соціальних протиріч негативно відображається на соціальному пізнанні та практиці [8, С.120].

Однак, відмічається, що «...критичний аналіз дійсності та критичний аналіз інтерпретаційних вчень про цю дійсність» знаходились у тісній єдності, виступаючи фактором заглиблення розвитку філософського знання» [8, С.134]. На наш погляд, не тільки філософського, але й наукового знання.

Критика може піддаватися класифікації, тобто критику можна віднести або до субстрату, тобто де оцінюється емпіричний матеріал, його релевантність, або на рівні структури, тобто критика закономірних зв'язків, або на рівні концепта, де критика радикальна, принципова, тому що критикуються змістовні основи теорії. Класифікацію критик пропонує О.Пунченко, виділяючи критику, що здійснюється на предметно-теоретичному рівні, й критику суб'єктивного відображення світу [8].

На наш погляд, у межах системної моделі наукової теорії, можна дати також класифікацію “критик” у відповідності з тим, який аспект системної моделі піддається критичному аналізу. Емпіричні дані, що складають субстратну базу системної моделі наукової теорії, менш за все піддаються критиці, оскільки експериментальні дані не розділяють вчених (завжди можна повторити в будь-якій науковій лабораторії). Виділяємо перший вид критики – критика субстратного рівня. А інтерпретація даних, що обрав будь-який дослідник, звичайно, піддається критичному аналізу в межах уявлень іншого дослідника. Сукупність емпіричних даних пов'язується певними відношеннями або закономірностями, тим самим емпіричні дані структуруються. В системній моделі наукової теорії – це структурний рівень, і, відповідно, критику структурного рівня виділяємо в особливий різновид критики: системно-структурну. Третій вид системної критики можна віднести до критики концепта системної моделі наукової теорії. Це критика основоположних принципів, ідей теорії. Можна сказати, що це вид “принципової” критики. Приклади такої критики ми знаходимо в історії розвитку і становлення фундаментальних фізичних теорій: критика н'ютонівського простору-часу з боку А.Ейнштейна [14].

К.Поппер також дає класифікацію видів критики:

- 1) “імманентна критика”;
- 2) “трансцендентна критика”.

Будь-яка критика відштовхується від яких-небудь передпосилок. Про “імманентну критику” говорять тоді, коли мова іде про передпосилки, що виступають як частина теорії, тобто знаходиться нібито всередині теорії, яка критикується. Ці передпосилки можуть і не бути частиною теорії, а можуть бути загальноприйнятими. К.Поппер пише, що “ у цьому випадку критика зводиться до вказання на те, що теорія, яку критикують, протирічить (чого її захисники не визнають) деяким загальноприйнятим (сталим) поглядам. Такого роду критика, навіть якщо вона й не є успішною, може бути дуже цінною, оскільки вона здатна викликати у захисників вказаної теорії сумнів щодо загальноприйнятих (сталих) поглядів, що в свою чергу може призвести до важливих відкриттів” [6, С.393] Таку критику можна віднести до концептуального рівня, тому що вона намагається зруйнувати у цілому теоретичну структуру і концепцію, що склалася раніше. Однак, така критика може призвести тільки, як сказав Тулмін [10], до “мікро революцій”, і вона (критика) не зможе зруйнувати стару теорію, але може відіграти роль стимула до передпосилок для створення нової теоретичної концепції.

“Трансцендентна критика” виникає на протилежність “імманентній”. Передпосилки у “трансцендентній критиці” розглядаються як “органічна частина конкуруючої теорії”, і знаходиться поза теорією, яку критикують. Як вважає К.Поппер, такими передпосилками можуть виступати гіпотези, або “здогадки”, що перевіряють та критикують не залежно від вихідної теорії, яку критикують. “В цьому випадку критика, що ведеться, рівноцінна виклику початкової теорії на проведення вирішальних експериментів...” [7, С. 393]. Ці експерименти слугують вирішенням суперечки між двома конкуруючими теоріями. В такому випадку критика може носити і субстратний, і структурний, і концептуальний зміст і направлятися проти обох конкуруючих теорій. Такого роду критика обов'язково виникне у революційні періоди науки і, як правило, призведе до руйнації попередньої теоретичної системи. Ми вбачаємо, що критика на концептуально-структурному рівні є найсильнішою та дієвою.

Та й у П.Фейєрабенда можна знайти класифікацію видів критики, за К.Поппером це вид трансцендентної критики, в залежності від того, де розташовується сам критик. П.Фейєрабанд

вважає, що критика від альтернативної теорії слабша, ніж взагалі від міфу, тобто критична відстань між альтернативними теоріями менш, ніж між теорією та міфом. Більш жорстка, неочікувана, радикальна критика, і ми згодні тут з П.Фейєрабендом, може прийти від чого завгодно, навіть від міфу. Критика з боку альтернативної теорії слабша, тому що обидві ці теорії знаходяться на одному полі – науковому, і, таким чином, у чомусь схожі одна на одну. Міф віддалений від теорії, і критика з боку прибічників міфів буде більш нежданною і, можливо, більш радикальною [13]. Т.В.Адорно відмічає такий вид критики, котрий зовсім руйнує теоретичну систему. Т.В.Адорно вважає, що критика може взагалі ліквідувати систему [1, С.32].

Існує ще один вид критики. Критика може вестися не тільки з цілої теорії, як організованої системи, а й окремих понять. В цьому плані нас цікавлять концепції представників так званих алогістів [2].

Алогісти, представником якого є У.Джемс [3], розвивають критику поняття. Деякі дослідники [2], відмічають, що “поняття, як найбільш тонка, точна, структурна і розроблена наукова форма, є в той же час головною цитаделлю, надією й оплотом інтелектуалізму. Бергсон, Джемс і всі близькі до них алогісти чудово розуміють, що падіння теоретичного авторитету поняття повинно було б негайно призвести до падіння авторитету логіки й інтелектуалізму у повному їх об’ємі. Спростувати поняття – означає, спростувати логіцизм у цілому. Показати теоретичну неспроможність поняття – означає, поставити під сумнів теоретичну міць інтелектуалізму взагалі” [2, С.277]. За думкою, В.Ф.Асмуса, для У.Джемса просто не може бути більш перспективного завдання, ніж “критика” поняття, “спростування” поняття. Тут мова може йти про всі вище зазначені критики: субстратну, структурну, концептуальну. У.Джемса турбувала деяка однобокість формальної логіки, за допомогою критики понять він намагався подолати цю однобокість, але як відомо без успіхів. Така критика все ж таки має право на існування у системі знань, яка розвивається.

Критика, філософського або наукового поля виступає невід’ємною частиною теоретичної системи, без якої не можлива цілісність (лінійний системний параметр) цієї системи. Хоча, як відмічає К.Поппер, підтримка, котру чинять критичні доводи теорії, не є кінцевою. Сьогодні виділяється важлива роль критичної функції і у філософських, і у наукових системах [8],[9]. “У дослідженнях про структуру критики особливу увагу необхідно приділяти аспекту наукового прогнозування, передбачення” [8, С.181].

Який би вид критики не використовувався дослідниками, будь то критика теорії, або критика понять, зрозуміло одне, що критика в системі наукового й філософського розвитку сприяє уточненню змістовної інтерпретації наукових фактів, виявленню слабких сторін “навантаженості” наукових фактів у теоретичній системі. Теорії, їх фактуальний базис, що пояснюються за допомогою критики, тільки виграють у формуванні властивості “надійності”. Критика сприяє “насиченості”, “цілісності” систем наукового й філософського знання. Тільки істино “сильні” системи можуть протистояти критичним доводам.

У системній моделі наукової теорії критика відіграє достатньо важливу роль на всіх рівнях: субстратному, структурному, концептуальному, особливо коли мова ведеться про механізм “навантаженості” наукового факту [4]. Критика може, як сприяти трансформаціям змісту наукового факту, так і не сприяти. Але тут мова йде не про негативну, деструктивну роль критики, скоріше, про її позитивні властивості. Так, наприклад, теорію теплорода відхилили не тільки дослідним спростуванням, але й на основі початкового заперечення вченими фактів існування цієї речовини. Тим більш, це торкає філософські концепції, які постійно піддаються критичному аналізу. А критика соціальних явищ і фактів, факти суспільних наук? Критика “є думка суб’єкта про реалії буття... вона є формою руху знання, моментом розвитку пізнання, це елемент пізнання, з чого складається пізнання... її основна функція пов’язана з рухом і розвитком знань” [8, С.9].

На закінчення відмітимо виключно важливий аспект філософських досліджень – це заглиблене вивчення критики, що сприяє позитивному зростанню філософського і наукового знання. У нашій статті ми намагались уточнити значимість критики на різних рівнях розвитку наукового знання, виділили системні види критики, а також звернули увагу читача на серйозність і важливість проблем, що підіймались.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адорно Т.В. Негативная диалектика. //Перевод с нем. Е.Л.Петренко. -М.: Мир, 2003. -374с.
2. Асмус Историко-философские этюды. -М.: Мысль, 1984. -318с.

© **Огорокова В. В**

3. Джемс В. Прагматизм. //Пер. с англ. П.Юшкевича. -К.:Украина, 1995.-284с.
4. Нерубасська А. О. До проблеми механізму навантаженості наукового факту: системний аспект. // Перспективи -Одеса, 2002. -№3. -С. 28-33.
5. Овчинников Н.Ф. К.Поппер-наш современник, философ XX века. //Вопросы философии, 1992. -№8, С.40.
6. Поппер К. Логика и рост научного знания. // Под ред. Садовского. -М.: Прогресс, 1983.-607 с.
7. Поппер К. Квантовая теория и раскол в физике.: к логике научного открытия. // Пер. с англ. А.Печенкина. -М.: Логос, 1998.-190с.
8. Пунченко О.П. Гносеологические основания философской критики. -Одесса: АстроПринт, 2000. – 192с.
9. Пунченко О.П. Критическая функция философии: логико-гносеологический и историко-философские аспекты. //Автореф.дис. на соискание степени д.филос.наук. Минск, 1993. –43с.
10. Тулмин Ст. Человеческое понимание. //Пер. с англ. З.В.Когановой. -М.: Прогресс, 1984. – 327с.
11. Уемов А. И. Системные аспекты философского знания. -Одесса: Негоциант, 2000. -160 с.
12. Уемов А. И. Системный подход и общая теория систем. -М.: Мысль, 1978. –272 с.
13. Фейерабенд П. Ответ на критику. /В кн.: Структура и развитие науки. -М.: Наука, 1978. С.430
14. Эйнштейн А., Инфельд. Эволюция физики. -Москва.: Молодая гвардия, 1966. –242 с
15. Popper K.R. The Logic of Scientific Discovery. New York: Basic Books, Inc., 1959. -р.31

Огорокова В. В.– кандидат філософських наук, доцент кафедри всесвітньої історії, заступник декана історико-філософського факультету Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського.

УДК: 321.07 + 121.3

ВАГОМІСТЬ ДОСЛІДЖЕННЯ УТОПІЇ НА ЗАСАДАХ СІНЕРГЕТИКИ

Стаття присвячена дослідженню утопії на засадах синергетичного підходу до вивчення соціокультурного процесу, соціальної трансформації. Автор статті акцентує увагу на неухильний зв'язок утопічної думки та стадії динамічного хаосу в соціумі, риси якого являються джерелом підйому утопічного ідеалу в суспільній свідомості цього часу.

Ключові слова: утопія, утопічний ідеал, синергетика, точка біфуркації, ентропія.

ВЕСОМОСТЬ ИССЛЕДОВАНИЯ УТОПИИ НА ПРИНЦИПАХ СИНЕРГЕТИКИ

Статья посвящена исследованию утопии на основах синергетического подхода к изучению социокультурного процесса, социальной трансформации. Автор акцентирует внимание на неукоснительную связь утопической мысли и стадии динамического хаоса в социуме, черты которого являются источником подъема утопического идеала в общественном сознании этого времени.

Ключевые слова: утопия, утопический идеал, синергетика, точка бифуркации, энтропия.

IMPORTANCE OF RESEARCH UTOPIA ON THE BASIS OF SYNERGY

The article is devoted to utopia on the foundations of a synergistic approach to the study of socio-cultural process of social transformation. The author focuses on rigorous link utopian thinking and the stage of dynamic chaos in society, features of which are a source in the tropics and the utopian ideal in the public consciousness that time.